

نقش امر به معروف و نهی از منکر در گسترش مشارکت عمومی

۲۴ مرداد / رسالت

محمد عارف صداقت (مرکز فرهنگ و معارف قرآن)

مقدمه

امروزه یکی از مهم‌ترین معیارهای مقبولیت نظام‌ها مشارکت عمومی مردم است. هرچه بیشتر مردم در انتخاب‌ها سهم بگیرند آن نظام را دموکرات‌تر می‌خوانند بالا بودن در صد مشارکت در نظام دموکراسی از افتخارات ملت‌ها به حساب می‌آید. مشارکت عمومی نشانگر شعور مردم است زیرا مردمی که در صحنه حضور دارند سرنوشت‌شان را خود رقم می‌زنند و اراده عمومی اراده توانمندی است که اگر بر هر چیزی تعلق گیرد آن را به همان سمت سوق خواهد داد. خداوند هم در قرآن کریم اراده ملت‌ها را سرنوشت‌ساز خوانده می‌فرماید: (ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم و اذا اراد الله بقوم سوءا فلا مرد له و ما لهم من دونه من وال؟) در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آنان حال خود را تغییر دهند. و چون خدا برای قومی آسیبی بخواهد، هیچ برگشتی برای آن نیست، و غیر از او حمایتگری برای آنان نخواهد بود. امر به معروف و نهی از منکر، یکی از سنت‌های اسلامی است که نقش مهم در دگرگون ساختن جامعه دارد، زیرا امر به معروف و نهی از منکر از فروع مهمی است که بر همگان لازم است به قدر توان در آن سهم گیرند تا بتوانند جامعه مطلوبی را به وجود آورند. مقاله حاضر تحت عنوان «نقش امر به معروف و نهی از منکر در گسترش مشارکت عمومی» به بررسی این نقش می‌پردازد.

مفهوم معروف و منکر

«معروف اسم هر کاری است که حسن آن را با عقل و شرع تشخیص دهند و منکر آن است که عقل و شرع آن را انکار نمایند»

مفهوم مشارکت عمومی

مشارکت، حرکت دسته جمعی است که با همکاری توأم بوده، هدف مشترک داشته باشد، در تعریف آن چنین گفته‌اند:

«مشارکت، حرکت داوطلبانه و چند جانبه‌ای است که برای رسیدن به اهداف مشخصی انجام می‌گیرد، در یک حرکت مشارکتی، افراد، با انگیزه و آگاهی به سمت اهداف روشنی به پیش می‌روند و خلاقیت و توانمندی خود را برای رفع موانع به کار می‌گیرند. در این صورت مجموع توانمندی یک گروه ده نفری به مراتب از مجموع توانمندی آنان در یک بستر غیر مشارکتی بیشتر و درخشانتر می‌باشد.»

رهبر معظم آن را چنین بیان می‌کند:

«مشارکت مردم یعنی بار اراده جامعه را دولت به تنهایی بر دوش نگیرد، بلکه با کمک مردم بگیرد که این بسیار منطقی است.»

رابطه امر به معروف و نهی از منکر با مشارکت

امر به معروف و نهی از منکر دارای ماهیت سیاسی-اجتماعی است که برای رشد و سامان دادن جامعه، انتخاب و عزل حاکمان سیاسی و... مورد استفاده قرار می‌گیرد. امر به معروف و نهی از منکر بر کارهای فردی و گروهی صادق است. موضوع آن شامل عمل فردی و جمعی می‌شود همان گونه که مثلا امر کردن فرزند به نماز از مصادیق امر به معروف و باز داشتش از کارهای ناپسند، مصداق نهی از منکر است. عمل فرد در برابر حکومت و حاکم نیز همان گونه است.

خلاصه این که امر به معروف و نهی از منکر افراد بی تفاوت را به عمل و موضع‌گیری وامی‌دارد که در تعیین سرنوشت خود و جامعه باید شرکت نماید. برخی از تعاریف مشارکت به همین جا منتهی می‌شود یکی از تعاریفها این است:

«مشارکت سیاسی فعالیت داوطلبانه اعضای جامعه در انتخاب رهبران و شرکت مستقیم و غیر مستقیم سیاست‌گذاری عمومی است» که این تعریف یکی از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر در جامعه ارزش مدار است. زیرا امر به معروف و نهی از منکر، مشارکتی است که جامعه را برای فعالیت داوطلبانه فرا می‌خواند. که هر کس خود را در برابر ممنوع خویش مسئول می‌شمارد. و خود را بیگانه از سرنوشت و ملت خویش به حساب نمی‌آورد.

۱۱۰۴

نقش امر به معروف و نهی از منکر در گسترش مشارکت عمومی

یکی از مسئولیت‌های مهم در برابر جامعه، امر به معروف و نهی از منکر است. که هر شخص در قبال افراد جامعه وظیفه دارد که در حرکت به سوی خوبی و دوری از بدی کمک کند و همه باید مراقب باشند تا فساد دامن جامعه را نگیرد، جامعه شخصیت مستقل ندارد و افراد آن را تشکیل می‌دهد و افراد هر جامعه زنده و هدفمند هم جاذبه دارند و هم دافعه. جامعه بی‌درد که برایش همه چیز یکسان است به سوی ناامنی و فساد می‌رود، امر به معروف و نهی از منکر یکی از برنامه‌هایی است که انسان را با درد و احساس بار می‌آورد و عهده دار به وجود آمدن جامعه خوبان و شایستگان است، در جامعه‌ای که امر به معروف و نهی از منکر وجود داشته باشد، ارزش‌ها زنده خواهد ماند و از فساد و تباهی جلوگیری خواهد کرد زیرا افراد این جامعه مراقب هم اند امر به معروف و نهی از منکر اگر در جامعه اجرا شود از کارهای زشت باز می‌دارد. مردم را در برابر گناهان حساس می‌سازد، و منکر در جامعه گسترش نمی‌یابد، عملاً هم دیده‌ایم: در جامعه‌ای که نسبت به منکری حساس بوده‌اند، آن منکر رشد نداشته بلکه ریشه کن شده، و رستگاری و صلاح به سراغ شان آمده است چنان که قرآن در باره برخی از اهل کتاب می‌فرماید:

(یومنون بالله و الیوم الآخر و یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و یسارعون فی الخیرات و اولئک من الصالحین)؛ به خدا و روز قیامت ایمان دارند؛ و به کار پسندیده فرمان می‌دهند و از کار ناپسند باز می‌دارند؛ و در کارهای نیک شتاب می‌کنند. و آنان از شایستگانند.

بدین جهت، قرآن یکی از دلیلهای برتری امت پیامبر را عمل به سنت پسندیده امر به معروف و نهی از منکر ذکر می‌نماید:

(کنتم خیر امه اخرجت للناس تامرون بالمعروف و تنهون عن المنکر و تومنون بالله و لو ءامن اهل الکتب لکان خیرا لهم منهم المومنون و اکثرهم الفاسقون)؛ شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدیدار شده‌اید: به کار پسندیده فرمان می‌دهید، و از کار ناپسند باز می‌دارید، و به خدا ایمان دارید. و اگر اهل کتاب ایمان آورده بودند قطعاً برایشان بهتر بود؛ برخی از آنان مومند ولی بیشترشان نافرمانند.

اگر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه ای اجرا نشود، آن جامعه از خوبی‌ها بی بهره خواهد ماند، به طور قطع اگر جامعه‌ای بخواهد ارزش‌ها در آن زنده باشد، راهی نیست جز این که، همه مردم: دولت و ملت، در مقابل بدی‌ها و خوبی‌ها حساس باشند؛ امر به معروف و نهی از منکر جامعه را به صورت جامعه زنده و پویا در می‌آورد که مردم به بی‌عاری گرفتار نمی‌شوند، بدان و اهل باطل بر آن جامعه حکم نمی‌زاند امام علی (علیه السلام) در وصیتنامه‌اش می‌فرماید:

«لا تترکن الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فیولی الله الامر شرارکم ثم تدعون فلا یتجاب لکم علیکم»؛ هرگز امر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنید، وگرنه خداوند بدان را بر شما مسلط می‌سازد، آنگاه هرچه دعا کنید تا شر شان از سر شما کوتاه شود مستجاب نمی‌شود.

خداوند سرنوشت ملتها را به دست خودشان سپرده است وقتی در جامعه ای، امر به معروف و نهی از منکر ترک شود، بدان. بر آن‌ها مسلط می‌شوند و بدی‌ها شایع می‌گردد، طبیعی است که وقتی منکرات همه جا را پر کرد ارزش‌ها می‌میرد، در چنین شرایط بهترین کار احیای این سنت مقدس است، دیگر جایی برای دعا نیست. باید در چنین شرایطی، دامن همت به کمر بست و در این فریضه الهی مشارکت کرد. که این یکی از اهداف سنت حسنه امر به معروف و نهی از منکر است. جامعه‌ای که در آن امر به معروف و نهی از منکر رواج داشته باشد، همه کس خود را مکلف می‌داند تا در سرنوشت خود و دیگران شرکت نماید. در غیر این صورت آن جامعه را زنده نمی‌شمارند بلکه زنده نماند چنان که امام علی (علیه السلام) می‌فرماید:

«و منهم تارک لانکار المنکر بلسانه و قلبه و یده فذالک میت الاحیاء»؛ و بعضی دیگر منکر را با زبان و قلب و دست رها ساخته اند که چنین کسی از آنان، مرده ای میان زندگان است.

وقتی در جامعه ای امر به معروف و نهی از منکر را در تمام مراحل ترک کنند، حساسیت نسبت به گناه را از دست می‌دهند، افراد چنین جامعه اگرچه زنده باشند، بخورند و بیاشامند اما مردگانند که می‌خورند و می‌آشامند. اگر چنین شد مردم به سوی بدی کشیده می‌شوند، خوبی‌ها به باد فراموشی سپرده می‌شود و مردم از تربیت باز می‌مانند، و منکرات گسترش می‌یابد، لذا در فرهنگ

اسلام جامعه ای زنده است که در آن امر به معروف و نهی از منکر زنده باشد؛ به طور قطع چنین جامعه، دارای بسیاری از فضایل، و تربیت پذیر خواهد بود، زیرا امر به معروف و نهی از منکر شرایطی دارد که اگر به آنها عمل شود انسانها ساخته می‌شوند، که یکی از شرایط، این است که انسان منکر و معروف را بشناسد و به آن عامل باشد و گرنه: «رطب خورده منع رطب چون کند.» اگر به این شرایط عمل کنند هم جامعه اسلامی از نظر علمی به جایی می‌رسد، هم از نظر عملی، این مهمترین و سازنده‌ترین برنامه برای جامعه زنده و پویا است که همه خود را به نحوی در سرنوشت عمومی شریک می‌دانند. یکی از مهمترین مصادیق امر به معروف و نهی از منکر، حساسیت نسبت به سرنوشت سیاسی جامعه است چه در انتخاب و عزل رهبران باشد، یا معروف و منکری که به سبب دولت و دولت مردان در جامعه ترویج می‌شود.

موارد ذیل نمونه‌هایی از مشارکت عمومی است که امر به معروف و نهی از منکر در آن نقش بسیار مهم دارد:

۱. مشارکت عمومی در برابر فساد

جامعه اسلامی مانند اعضای یک پیکرند، که در برابر هم احساس مسئولیت می‌کنند، پیامبر گرامی اسلام می‌فرماید:

«دو مومن وقتی در راه خداوند همدیگر را دوست بدارند و به هم مهر بورزند و برادری کنند. مانند یک پیکرند که هر عضوی از آن گرفتار رنجی شود، دیگری آن را احساس می‌کند.»

شعر معروف سعدی بر گرفته از همین سخن بلند است:

بنی آدم اعضای یکدیگرند *** که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی به درد آورد روزگار *** دیگر عضوها را نماند قرار

تو کز محنت دیگران بی‌غمی *** نشاید که نامت نهند آدمی

مومنان همواره در صدد اند تا خود و دیگران را به سوی خوبی سوق دهند، قرآن کریم می‌فرماید:

(و المومنون و المومنات بعضهم اولیاء بعض یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و یقیمون الصلاه و یوتون الزکاه و یطیعون الله و رسوله اولئک سیرحهم الله ان الله عزیز حکیم)؛ و مردان و زنان با ایمان، دوستان یکدیگرند، که به کارهای پسندیده وامی‌دارند، و از کارهای ناپسند باز می‌دارند، و نماز را بر پا می‌کنند و زکات می‌دهند، و از خدا و پیامبرش فرمان می‌برند. آنانند که خدا به زودی مشمول رحمتشان قرار خواهد داد، که خدا توانا و حکیم است.

خداوند منافقان را نیز اعضای یکدیگر می‌شمارد، لیکن آنان در امر به منکر فعالند تا جلو معروف را بگیرند:

(المنافقون و المنافقات بعضهم من بعض یامرون بالمنکر و ینهون عن المعروف و یقبضون ایدیهم نسوا الله فسیهم ان المنافقین هم الفاسقون)؛ مردان و زنان دو چهره، همانند یکدیگرند. به کار ناپسند وامی‌دارند و از کار پسندیده باز می‌دارند، و دست‌های خود را از انفاق فرو می‌بندند. خدا را فراموش کردند، [پس خدا هم] فراموششان کرد. در حقیقت، این منافقانند که فاسقند.

بدون مشارکت مومنان جلوگیری از منکراتی ممکن نیست، که نفاق پیشگان در هر زمان برای دولت و ملت با ایمان به وجود می‌آورند. باید اعضای جامعه اسلامی دست به دست هم دهند، تا بتوانند جامعه را از این منکرات باز دارند، و امر به معروف و نهی از منکر نمی‌گذارد بیماری‌های منافقان بر اعضای جامعه مومنان سرایت کند و دیگر اعضا را رنج دهد. چون همگان خود را مسئول می‌پندارند به فرموده پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله): هر فرد مومن در برابر دیگران مسئولیت دارد، زیرا در جامعه ایمانی همه سرپرستند و ریاست به معنای خدمت است تا جامعه، سالم به مقصد برسد از این رو پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت.»

۲. مشارکت در امور سیاسی

امر به معروف و نهی از منکر دامنه بسیار گسترده دارد، تنها به این محدود نمی‌شود که در کوچه و پس کوچه یا خانه و خانواده و در محدوده خاص این سنت انجام شود یکی از مصادیق بارز امر به معروف و نهی از منکر مشارکت در امور اجتماعی و دولتی است در طول تاریخ امامان ما و رهبران دینی به عنوان امر به معروف و نهی از منکر در برابر بیدادگری‌ها به پا خواسته و به پیروزی رسیده‌اند. همان گونه که امام حسین (علیه السلام) هدف از قیام خود را امر به معروف و نهی از منکر بیان می‌دارد، در عصر ما مهم

ترین انگیزه امام راحل (ره) و فقهای معظم برای پایان دادن حکومت چند هزار ساله ستم‌شاهی، امر به معروف و نهی از منکر بود، و در همه زمان‌ها این گونه بوده است عمل مهم فقیه بزرگوار میرزای شیرازی امر به معروف و نهی از منکر بود که دشمن را از پای در آورد.

حکومت چه اسلامی باشد یا طاغوتی مردم و مومنان مسئولند که در برابر حکومت و دولت احساس وظیفه نمایند، اگر به راه نادرست می‌رود او را باز دارند و اگر در مسیر درست به پیش می‌رود، با آنان همراه شوند. این‌ها مواردی است که خود از مصادیق مشارکت به حساب می‌آید. چنان که همواره این سنت اجتماعی عزت مسلمانان و جوامع اسلامی را در پی داشته است همان گونه که امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«امر به معروف و نهی از منکر دو آفریده از آفریدگان خداوندند، کسی که آن دو را یاری نماید خداوند به او عزت می‌بخشد و کسی که آن دو را خوار نماید خداوند تعالی خوارش می‌کند.»

اسلام خواسته است جامعه اسلامی برای همیشه پویا و متحرک باقی بماند. زیرا: در هر جامعه‌ای که حساسیت عمومی در مقابل بیماری‌ای ایجاد شود چنین جامعه در مقابل آن بیماری آمادگی خواهد گرفت و در پی نجات خواهد بود. امر به معروف و نهی از منکر جامعه را در مقابل امراض اخلاقی واکسینه می‌نماید؛ و به سوی دین و دینداری و دخالت در سرنوشت خویش فرا می‌خواند. که در سنت امر به معروف و نهی از منکر همه جمع است.

نقش امر به معروف و نهی از منکر در دوام مشارکت

بدون تردید هیچ قانونی نمی‌تواند انسانها را به راحتی به کاری فرا خواند، جز آنچه که پشتوانه ایمانی دارد، و انسان را تربیت می‌سازد، فرق است میان مشارکت کلیشه‌ای و با انگیزه. امر به معروف و نهی از منکر با انگیزه تربیت و واداشتن انسان از درون برای مشارکت آماده می‌سازد. قرآن کریم دستور مقدس امر به معروف و نهی از منکر را در کنار مهمترین عوامل تربیتی اسلام ذکر می‌نماید زیرا: امر به معروف و نهی از منکر یکی از مهمترین عوامل تربیت جامعه اسلامی است که سبب می‌شود انسان با انگیزه درونی برای زنده نمودن ارزشها مشارکت نماید، چنان که دانشمندان تربیت گفته اند:

«امر به معروف و نهی از منکر، به عنوان یک امر اجتماعی در موارد گوناگون جنبه ارشادی دارد و از این جهت نیز یک روش تربیتی اساسی است. انسان طبیعتاً ارشاد را بهتر از دستور دادن تحمل می‌کند.»

کسی که به این سنت حسنه عقیده داشته باشد، نیاز به پلیس و تعقیب قانون ندارد، خود جوش به این عبادت مهم عمل می‌کند. برخلاف جوامعی که از انگیزه ایمانی خالی است، چنان که می‌بینیم امروزه انسان با همه شعارها، اعلامیه‌های حقوق بشر و... از ترس و وحشت عجیبی رنج می‌برد. سلاحهای کشتار جمعی بیشتر در میان همان‌هایی وجود دارد که بیشتر سنگ حقوق بشر و انسان دوستی را بر سینه می‌کوبند و این تضاد و دو رویی میان شعار و عمل است که این مدعیان گرفتار آند، و در مشارکت‌ها نیز سطحی عمل می‌کنند، زیرا از انگیزه‌های درونی تهی است اما اسلام به گونه‌ای تربیت می‌سازد که ظاهر و باطن انسان، مانند آئینه شفاف و زلال باشد و در مشارکتش نیز انگیزه جز خدا نداشته باشد و مسلم است که این گونه مشارکت بسیار با شکوه، انسان ساز، و بادوام است. قرآن کریم در بیان صفات مومنان چنین می‌فرماید:

(الذین ان مکنهم فی الارض اقاموا الصلاه و اتوا الزکاه و امروا بالمعروف و نهوا عن المنکر و لله عاقبه الامور) همان کسانی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم، نماز برپا می‌دارند و زکات می‌دهند و به کارهای پسندیده وامی‌دارند، و از کارهای ناپسند باز می‌دارند، و فرجام همه کارها از آن خداست.

روشن است که آن کس که بهره‌ای از ایمان دارد، خود را مسئول می‌داند تا در امور اجتماعی شرکت ورزد.

نتیجه

از مجموع آن چه که گذشت به این نتیجه می‌توان رسید که امر به معروف و نهی از منکر مشارکت و نظارت عمومی است که ملت و دولت باید در آن سهیم باشند، و افراد جامعه نسبت به همدیگر و دولت وظیفه دارند تا این مسئولیت خطیر را به عهده داشته، به خیر و نیکی دعوت نمایند، تا مصداق فرمایش خداوند باشند:

(و لتكن منكم امة يدعون الى الخير و يامرون بالمعروف و ينهون عن المنكر و اولئك هم المفلحون) و بايد از ميان شما، گروهی. مردم را ايه نيکی دعوت کنند و به کار شايسته وادارند و از زشتی بازدارند، و آنان همان رستگارانند. خلاصه اين که در هر جامعه که سنت زیبای امر به معروف و نهی از منکر رواج داشته باشد، در آنجا مشارکتها گسترش می یابد و مردم احساس مسئولیت می نمایند و سرنوشت خویش را به دست می گیرند. و انسان هایی که نسبت به سرنوشت خود و جامعه حساسند. مشارکتشان نیز گسترده تر است از اين رو نقش امر به معروف و نهی از منکر در گسترش مشارکت عمومی بسیار روشن است. امیدواریم اين سنت حسنه باز هم زنده شود تا بتواند انسانها را نیز زنده نماید ان شاء الله.